

ACC. N:R M. 9354: 1-53.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland Upptecknat av: Fingal Johansson
Härad: Östbo Adress: Bygget Ljösåkra Värmland
Socken: Fryele Berättat av:
Uppteckningsår: 1944 Född år i

En trollkuning präst. (sagenuppteckning) ^{sid.} 1-2
Kyrkliga folkminnen från Fryele: 3-23
Min barndoms jul ~~30 sid.~~ s. 24-30.

(L.u.F. 34).

Skriv endast på denna sida!

I Fryele pastorat fanns i slutet
av 1700-talet en präst Nils Stöcke
om vilken det sades att han kunde
trocka, h. a. styra om att Gjurvads
blev återburet till rätt ägare.

En bonde i Fryele vid namn Olle
blev fränstulen hjulen till sin vagn.

Han gick till prästen och beklagade
sig, och bad om hans hjälp.

"Var inte ledsen du, hjulen skall
nog komma tillrätta" sade Stöcke.

Söndagen därefter då Stöcke
skulle predika i Fryele kyrka
läste han först från predikstolen
upp följande kväde:

"Du syndaträl, som vagnshjul stjäl.
att ned i brunnar sänka.

Bär Olles hjul, uti hans skjul.

ACC. N:R. M. 9354:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Skall Gud din synden efterskänka
I annat fall, din följa skall
förbannelse och fara, och du helt visst
en gång till sist, blir kastad uppå
Gatans brasa."

2

Morgonen dagen efter funnas
alles vagnshjul ardentligt insatta
i alles skjul.

Kyrkliga folkminnen från Fryele.

Meddelare; Fingurs Johansson,
Bygget, Sjökyrka, Värnamo.

Från min hemförsamling
Fryele, Östbo län. Jönk. län
meddelas här nedan några
kyrkliga folkminnen:

På lördagseftermiddagen kl. 7
ringdes helgen in, under 5 minuter
med storklockan i Fryele kyrk-
torn. Då klockans klang
hördes tog man av sig huvud-
bonaden och stod en stund för-
sänkt i tyrt bön, kvinnorna
nego. Denna sed att lyfta på
huvudbonaden (eller niga) före-

kom alltid varesin, det ringdes
till helg, gudstjänst, eller begrav-
ning. Vid själaringning för
någon avliden lärde man halv-
högt (eller viskande) denna bön
"Herre låt ditt eviga ljus lysa
för honom (eller henne) och led
honom (henne) på den eviga vägen."
Själaringning var den avlidnes
anhöriga skyldiga att själva utföra
(eller låta utföra).

Då prästen vid sjukbesök hade
nattvardskärlen med sig sade
man att han hade "skrefpta-
lyän" med sig. Han hade varit
och "skrefptatt" (= meddelat nattvarden
åt någon sjuk eller döende).

Vid dödsfall, och innan den

avlidne fördes till kyrkogården
hölls en kort andaktsstund, med
den alidnes anhöriga och begrav-
ningsgästerna samlade omkring
bären. Under tiden denna andakts-
stund varade hade man kistlocket
avlyftat att alla kunde se den
döde o.s.a.s. vara i tillfälle att
taga ett sista farväl av honom.
Den som ledde andaktsstunden
kallades (väl mest på skämt)
"veakasstapräst". Han skulle
vara god sångare och "läsare" d.v.s.
kunna läsa felfritt utan stajplande
ur bok. Han lärde en passande
psalm och någon vers ur biblen
hade han därtill förmåga att
kläda sina tankar i ord höll

han ett litet minnestat över den döde samt talade prästens ord till de sörjande, och sjöng sedan en begravningssålm. I äldre tid var det vanligt att man hade ett par soldater (vanl. grenadierer klädda i uniform) som redo före likläget till kyrkan. Lista gången detta bruk förekom i Fryele var 1864. Vid kyrkporten mötte prästen och klockaren och hela liktåget gick så med dessa i spetsen sjungande hela vägen till graven. Under tiden ringdes kyrkklockorna uppe i tornet men ringningen upphörde då kistan sänkts ned i graven varefter prästen förrättade jordfästningen. Efter jordfäst-

ningen var det sed att männen skulle kasta en spade jord i graven, i synnerhet de som voro släkt med den avlidne.

På jordfästningsdagen var sed (och är så ännu) att de som hörde till "jorplsstatäm" förblevo sittande under hela gudstjänsten, och den avlidnes anhöriga under hela sorgeåret. Vid gudstjänsterna var det vanligt då text och böner lästes att "gammallärarna" (sådana funnos först på) på 1850-talet knäböjde i bänkarna under det prästen läste text och böner.

Gammalläsarna igenkändes lätt på klädedräkten, de voro belt svartklädda, intet av deras klädes-

plagg fick vara av röd färg.
Facket i Fryele voro före de stora
folkväckelserna (som inom orten började
på 1870-talet) mycket kyrkliga.
Nattvardsgångarna voro flitigt
besökta. Dessa kallades vitmässor.
Så många nattvardsgäster som på
en gång fingo plats vid altarunden
kallades "dukabarnen". Om inga
nattvardsgäster infunnit sig rades
detta vara svartmässor. Det gå-
tills nattvarden kallades "gå till skrefst."
Gick man till nattvarden fyra
gångar om året ansågs allan
rättfärdighet vara fullgjord.
En flicka som flyttat ut till annan
söken varade då hon tillfrågades
om huru det stod till med henne, -

"Jo jag, har gått till nattwarden
fyra gånger och varit på Väinams
marknad tre, så jag har folkat
min rätt vackert." Då man gick
till nattwarden skulle man först
hos klockaren i sockenstugan låta
anteckna sin här för samtidigt som
man erlade en frivillig avgift,
(vanl. 25 öre) som tillföll kyrkokas-
san. Låvål vid nattwardsgångar-
na som på böndagarna och
Långfredag skulle alla bära
svarta kläder. Under påskveckan
var predikstol och altare klätt i
svart. På midsommardagen sjöngs
"Den blomstertid nu kommer" etc.
De övriga högtidsdagarna sjöngs
psalmer; valda för just den dagen.

Några särskilda s. k. "gängeröndagar" förekom ej men bruket att gå till olika kyrkor var gängsne sed bland ungdomen isynnerhet under sommartiden. Samliga präster brukade under predikan hålla en vit duk i handen. Den skulle de ha att giva tecken med åt kyrkväktaren (stöten) ifall några störde andakten vid guds tjänsten. Det berättas att en gång på 1840-talet då kyrkoherde Ljögren förrättade högmässan julattan i Frylle kyrka att en drucken gubbe "Magnus i Rössved" ropade mot kyrkoherden - "då ä löjyn du seä", flera gånger. Kyrkoherden vinkade med sin vita duk mot

kyrkväktaren Jonas Rydstedt
och denne var inte sen att taga
"massa" i "rössne" i kampa för
ut och införas i konen i en
skrubbe under läktartrappan.
Då diverse dödgravareredskap
förvarades, och där fick "massa"
söka ruset av sig. Han blev
sedan dömd att stå uppenbar
kyrkooplikt i Fryle kyrka.
Den brötterlige skulle då bl.a. böja
knä på kyrkogångspallen (= en träpal
som kyrkogångskvinnorna vid kyrko-
tagningen knäböjde vid) Då kyrkoherden
uppmärksade Magnus att göra detta
svarade han helt prägt: "Då sa
ja jöra, för vi ä' så goda värma"
alla blev då lämnade."

En strappstock finnes ännu i
en tornvind i Fryele kyrka.

Denna stock som har plats för
ett par fångar åt grängen låg
förr på golvet framför en sittbänk
i tornförestugan. Där skulle de som
därtill gjort sig förtjänta sitta
under gudstjänsten flera söndagar
å rad, med sina fötter inbilade
i stocken. Vem som gick förbi
dem hade rätt att spotta på dem.

Stockstraffet var ett hårt straff
men vanl. voro de därtill ådömda
vid gott mod. Det berättas om en
man i Fryele som satt i stocken,
och fört av kyrkobelgäringen
blivit beröfvad sin mardara, att
han då hans vänner och bekanta

passerade förbi honom utbrast-
"ja schänns rumm emm humm
att ja intä" haä noät snus
å ljun eä på gubba."

Vid ringning till gudstjänst
var det "första gång" med lit-
klockan, "andra" med storklockan
och "samma" med båda klockor-
na. Bänkplatserna voro så tillvida
bestämda att varje byalag hade
hade sin bänk.

När man skulle taga ut lysning
till äktenskap förr i tiden skedde det
alltid när det var "nyttämma", d. v. s.
när man var alldeles nyfödd
och hängde som en liten tunn
skära mellan himmel och jord.
Hände det någon gång att ett

fästefolk gick till prästen i detta
ärende vid andra tiden d.v.s. då
det var "nå" (= neder) fingo anda
tunngor strax berättom att turla om
att "då" imtå stö rätt te må bruan.
Det var med en viss nervositet som
ett par gingo för att toga ut lysning.
Prästen passade på att förhöra
dem i sin kristendoms-kunskap, och
klarade man sig inte i "kaljess-
mann" kunde det hända att
prästen ålade paret att gå hem
och "läsa på" bättre. Vid husförhören
förhördes i äldre tid, både unga och
gamla i katekisen. Stakade de sig
kunde det förekomma att prästen
satte dem "ifrå nattvääm" och
det var den största skam

som kunde drabba en människa
ansågs det. Många gräto ralta
tårar fördom vid huförhören
just för denna sak. Men prästerna
hade makt med folket på den tiden
och de gingo flitigt på huförhören,
kansk bidrog utsikten att få vara
med på huförhörskalas efteråt,
till huförhörens flitiga bevisande.
Såväl vid begravnings- som huförhörskalas
sjöngs efter matens
förtärande - "Ghur tomt är allt
det världen har, hur kort dess
nöje varar."

År 1299 skänkte kyrkoherde
Genintus en äng, kallad Hjütabas
till prästgårdens förbättrande.
Sannolikt fanns väl redan vid

Den då tid något litet kapell eller kyrka i Fryde. End. vägnen började man först kyrkbygget i en by. Läge 1/2 mil öster om kyrkans n.v. plats. Men det som byggdes om dagen revs tröllen ned om natten. Till sist fann man på träv, man band ihop ett par tvillingstutar spände den för en stock och lät den gå vart de ville, och de satte iväg västerut i socknen och sprungo till sist ner i ett "älälgjarr" (= kärr beväat med alträv) och här byggdes kyrkan. Den nuvarande kyrkan är byggd 1788 och vid restaureringen år 1931 anträffades under kyrkgolvet rester av en mur, den gamla

Kyrkan torde således ha varit på samma plats som den nuvarande. Från 1620-talet känner man genom bevarade anteckningar något till om denna gamla kyrkas utseende och storlek. Den var (enl. Arch Smol.) 27 m. lång, 8.4 m. bred med torn 34.8 m. högt. Kyrkan var av sten. Tornet torde haft pyramisform. Ty. år 1651 spånbelades tornets södra sida. Av en ståtindelning från år 1628 framgår att i kyrkan fanns 38 st. bänkar och att i varje bänk var 7 rum. Den torde alltså bereda sittplatser åt omkr. 300 personer. De enda saker från denna gamla kyrka som ännu finnes i bevar är i: En dappunt av gråsten, huggen i

Träblock anses vara från 1200-
tallets tidigare hälft. Den stod
efter den gamla kyrkans rivande,
ända tills 1925 som blomsterurna
i Kärleksholms trädgård men åter-
hördades vid ovan nämnda tid till
kyrkan. Ett av överste Klingspor
år 1654 skänkt mässingsfat till
doppfonten, i botten, prytt med
ett i botten gående lejon, och
där omkring en jaktscen.

Det klingspariska vapnet som
i gamla kyrkan prydde huvudingå-
ng-platan över sakristiedörren
finnes illa medfaret uppe på torn-
vinden tillika med 2 st. andra vapen-
sköldar, vackert skulpturarbete
som troligen utgjort altartavla.

Vidare finnes ett Triumfkrucifix
från 1200-talet som numera är
upphängt i kyrkan. Sakristidörren
i n.v. kyrkan torde ha varit kyrkdörr
i gamla kyrkan. Den är av tjocka
ek-plankor ena sidan beklädd med
tjock järnplåt fastsatt med grova
nitnaglar. Dörren är försedd med ett
grovt stockvedslås och bastanta
gångjärn. Den n.v. kyrkans grund-
lades "1786 under nödåret" efter
anvisning av prästen och kyrko-
herden i Fryele mag: Kils Stocke,
och den 17 April 1788 påbörjades
arbetet med dess uppbbyggnad.
I som tre månader hölls allmän
gudstjänst i den nya kyrkan.
1789 fullbordades tornmuren.

ACC. N:R M. 9354:26.

Landskap: Småland.

Upptecknat av: Fingel Johansson

Härad: Östbo.

Adress: Bygget Gjöskavärnarna

Socken: Fryele.

Berättat av:

Uppteckningsår: 1944

Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

20

Och kyrkan inreddes med bänkar,
1790 verkställdes den övriga inredning-
en. Enl. folklig tradition blev snick-
aren som gjorde inredningen i kyrkan
oense med kyrkoherden, så arbetet blev
ej godkänt och snickaren fick ingen
ersättning för sitt arbete. Han lär då
ha yttrat att han lagt något
trolletyp under främsta bänkarna
där konfirmanderna brukade
sitta och "stolla ska allri fattars
i Fryele" och att han nu inte hade
något annat att göra än gå och
förkorta sitt liv. I kontant kostade

Skriv endast på denna sida!

M. 9354:21.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

21

byggnaden 1,227 riksdaler, 18 skilling,
4 runstycken. När arbetet började
"ägde" kyrkans kassa blott 446 riks-
daler, 3 runstycken. Den ökade
strax med en gåva av 50 riksdaler
av baronen och riddaren C. P. Liljecreutz
och av major von Rohr på Käsbyholm
med en lika stor gåva vid arbetets
slut. Den 13 juni 1795 blev kyrkan
högtidligen invigd av stiftets biskop
Olof Wallkvist. Sedermåra undergick
kyrkan reparation såsom nytt torn-
tak 1848, kyrkogolvets upphöjning
bänkarnas målning, anbringande

ACC. N:R

M. 9354:22.

Landskap: Småland.
Härad: Östbo.
Socken: Fryele.
Uppteckningsår: 1944.

Upptecknat av: Fingal Johansson.
Adress: Bygget, Gröåkra Värmdö.
Berättat av:
Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

92

av sex pelare under läktaren.
1851 renoverades altartavlan som var
skänkt av major von Rohr, och målad
av Jonas Berggren från Väviö.
1852 byggdes av direktör Rosenborg
jönköping, arjelverk för en kostnad
av 2000 riksd. banco.
1848 var stora kyrkklockan spräckt
och 1849 den 2 sept. åtog sig "husman-
nen Mårten Jönsson från Andarum
Kristianstads län att reparera den
mot en ersättning av 110 riksd. banco,
3 tunnor träkol, ett lass Torr björkved
samt 3 dagsverken under arbetstiden."

Skriv endast på denna sida!

M. 9354:23.

Bytet var färdigt och godkänt den 23.

23 sept 1849.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1908 belades kyrkans torn och det övriga kyrk-
taket med plåt. Två värmenugnar insattes
1900. 1931 restaurerades kyrkan och be-
finner sig nu i ett vackert och värdigt
skick.

M. 9354:24.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Min barndoms hus.
Uppteckning av Fingars Johansson.
Bygget, Sjöåkers, Värnamo.

Jag är född den 30-12-1885 och är
den andre i ordningen av fyra
syskon. Liksom alla andra barn
gladde vi oss åt julen, och långt
innan vi kommit något vidare
i "räkneväg" brukade vi räkna
på fingrarna, redan vid "Lusse"
(13 December) dan före dan te doppa-
redan. Förberedelserna för julen
började på 1890-talet, i vår hemby
(Kärbyholms by, Fryele s:n) redan i
slutet av Nov. månad då jul-

grisen slaktades. Slaktaren i byn kom i tidig otta vanligen vid 5 tiden med sina skarpslipade knivar "vrel" och rep. Efter inmundigande av ett par "kaffe-jökar med dopp kände slaktaren och hans medhjälpare^s lagom mordiska att arbeta "nasse" på den tidens primitiva sätt. Alltså begåvo sig mammarna ut till winhuset och valde i griskätten ut det mest välfödda exemplaret av släktet uff-uff. Det kunde taga kanske rundlig tid för slaktaren att säkert lägga maran av räläder om grisens tryne samt att med "vrelen" (en omkr. 50 cm. lång käpp) vrida maran säkert fast om grisens

tryne. Detta kallades att "vrela" gris- 3
en, och denne ovan vid dylik
omild behandling, skrek och gall-
hajtade allt vad han orkade.

Så band man ett rep om hans
ena bakken, en man höll med
ena handen i detta rep, och med
den andra i grisens svans och så
ställdes färdan ut ur stian,
och så direkt in i gårdens kök
där slaktbordet, och en stor kittel
kokhett vatten voro i ordning.

Så kivades nasse upp på bordet
ena framfötur band med ett rep
vid ett av bordets ben, samma
man över skedde med nasses
ena bakken. Så tog slaktaren

KUNGS UNIVERSITET
BOK- OCH
BIBLIOTEK

M. 9354:27

stickkniven och rakade av borsten
på en plats under grisens hals, där
han trodde pulsådern fanns och så
stack han där in kniven. Hade han
då var man kallade det "stuckit rät"
framvälldde en tjock blodström som
ett av husets kvinnfolk skyndade
sig att uppfånga i en halja, under
ivrigt vispande med en visp av
skalat björkris, på det att inte blodet
som i detta fall benämndes "schvett"
skulle "levra sig", Någon som helt
bedövning av slaktdjuren förekom
inte, och grisen skrek och protesterade
mot människornas grymma
handlingsrätt. Vi barn fingo inte
vara med och åse detta, vi voro

4
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9354:28.

instängda i dagligstugan inmanför 5
köket, men vi hörde grisens för-
tvivlade nödrop, voro rädda
och "grykade" grisen som skulle
lida en så kvalfull död.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Sedan grisen var död syddes stick-
hålet igen med stark tråd, och så
vidtog skällning av griskroppen
med kokhet vatten och avrakning
av håret. Sedan detta arbete slut-
förts upphängdes grisen i bakbenen
i en krok i taket och inälvorna
togos ut, och sedan fläsket stelnat
styckades griskroppen i skinkor,
framboj, mellanbitar o. s. v.
Det var också vanligt att man i
lantmannahem, slaktade ett nö-

M. 9354:29.

Skapad till julen, detta tillgick så;
I en vagnbod iordningställdes en
släde vant. en s. k. krokadrog över
vilken lades en gödselhäck med botten
uppåt. Vid vardera av häckbottens
kanter lades en smal stock, korta s. k.
mallstakar sattes i drogens oken för
att hindra stockarna att falla ned på
golvet. Så leddes slaktdjuret fram
och ställdes vid sidan om ena häck-
kanten, en man höll stadigt i djurets
horn, en annan man höll två
korta störar under djurets buk, med
störans ena ändar vilande mot
ena stocken. Slaktaren högg med
en vant. vedgäa djuret i nacken,
och i samma ögonblick vältrade

6

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

mannen med slararna djuret på
sidan upp på häckbotten.

Då blodet tappats av djuret
hängdes djurkroppen upp i taket
skinnet (kuden) togs av, kroppen
skars upp inälvorna togs ut, och
sedan köttet valnat styckades det.

I detta sammanhang bör nämnas
att kvinna som var i groress^{inte} borde
vara med och äre ett slaktdjurs
dödskamp, man trodde då att det
barn som sedan föddes kom att lida
av epilepsi (fallandesjuka)

Om en kvinna upptäckte att hon
varit i groress då hon varit när-
varande vid slakt, passade hon
vid barnfödelsen på och tog i endak

några droppar blod som pingo torpa
i duken. Befanns det sedan att barnet
var epileptiker, togs duken fram, blodet
löstes upp i ljumt vatten och några
droppar blod framades ur duken genom
kvinnans vigselring och fick droppa i
barnets mun.

Efter slaktningen, uppstod inne i köket
så småningom en sammskyldig, charku-
teriappär. Grytan puttrade, pannan
fräste, Man beredde sylta, korv, kött-
bullar, grymmat m.m. Köttkrarnas
voro ända till tiden ankr. senaste
sekelstiftet okända inrättningar.
Kött avsett att användas till korv,
köttfärs eller köttbullar hackades med
en yxa på en avsågas tjock ek-pubb.

M. 9354:32.

LUNDS UNIVERSITET
FOLKMINNESARKIV

9

som benämndes "hakkho." Genom
flitigt användande blev denna
med tiden mer och mer urholkad
i botten, och ett ordspråk i orten
var att då ett par äkta makar
tillsammans ätit upp en "hakkäho"
kände de varandra. Korvskinnet
fylldes (fjälladärs) för hand.

Ena ändan av korvskinnet syddes
med tvinnat linjärn ihop, och i
den andra ändan placerades ett
"fjällähorn" som bestod av en avråg-
ad stump ko- eller ockhorn. Med en
träsked ätes "korvmaten" (blev bland-
at med rågmjöl, eller finhackat kött)
i fjällhornet ned i korvskinnet.

Än man man lade korven i grytan för kokning, skulle man ropa uppåt rök-gången (= skorstenspipan) "ä" hållä hemma i "da". Hållä var något myrliskt vären som bodde i skorstenspipan, och det troddes att om man höll sig, samt med honom så sprucko inte korvarna under kokningen i grytan. När korven var färdig skickades smakekorv till grannarna, rotens knekt, samt till byns fattiga, bäckstugusittare, hantverkare m. fl. Även julbryggen var det mycket arbete med. Då man tröskade kornet avrättes en viss mängd korn för årsbehovet till malt. Detta skulle

M. 9354:34

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

11

vara av prima kvalité. (stritt)
och blandas med en viss procent
råg. Då man nyss torkat lins i
barten lades kornet i stäp på
"maltållarn" i barten. Kornet
begöts med vatten, amarbetades samt
höljdes med säckar täcken e.d. i omkr.
3 veckors tid, tills kornet grott. (ålatt,
rotatt) Sedan torkades maltet
under ett par dygn, varunder det
eldades duktigt i barten.

Före bryggden maldes maltet på en
kamburn som fanns vid varje gård.
Bryggning av maltöricha tillgick så:
Underst i bryggkaret lades ett par
träbitar i kors, däröver ett lager

råghalm varigenom vörten silades
så mäsken blev kvar i halmen.

Det krossade maltet hade kvällen
föret "öppflatts" d.v.s. mallet dänktes
med vatten och överhöljdes, nu slogs
mallet ovanpå halmen i bryggkaret.

På eldstaden var en kittel med hett
vatten som tömdes över mallet.

Underst vid bryggkarets botten var
ett höl varifrån vörten rann
ner i ett under stående kärl, balj
eller kittel. Från detta kärl östes
vörten till kitteln över elden, och
sedan igen över mallet i bryggkaret.

Lå förfors en 5-6 gånger, sedan
koktes vörten i en kittel, ju mera

man kuckte vörten desto rötare
blev den. Sedan vörten svalnat
jästades den och tappades på
fat eller kaggar. Till botten sätts
i det hembrygga dricket blev det
bryggjäst. Denna användes till
jästning av bröd, dricka m. m.
Inte alla hade sådan jäst till-
handa vid förefallande behov,
och då var det att försä rin-
med en flaska (potäs) och gå
till en annan gård att "låna
jäst." Det var inte bra att tiggja
jäst, ty då troddes det att jäs-
ningen misslyckades, utan man
"lånade" jäst" fast någon
återbetalning av jästen icke ifrågakom.

M. 9354:37.

På Tomasmässrodagen fick inte
brygden ske (21 December) ty då trodde man
att trollen hade makt att suga mustan
ur vöten. Sägner förmäler att
i Klintaberget, på Gjungebacken
söder om Hångers kyrka, (ärlbo h:d-jönk.!)
hade vörtanuggan sitt tillhåll.

En bonde som bodde i Hångers kloka-
regård kom en kväll gående från
Hångers by till kyrkan och hörde
då en gäll stämma ropa från
berget: "Vörtanugga kom hem, ditt
barn har fallit i elden."

Bonden skyndade hem och berätta-
de för sin hustru vad han hade
hört. I samma ögonblick hoppade
en kvinnlig varelse ned från

14
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9354:38.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV 15

ungsgurran och störtade ut
genom dörren. Det var vöita-
smuggan som hade sugit musten
ur bondkrumrans ät. På unggen
kvarlämnade hon en kittel i vilken
musten av vöiten förvarades.

Kitteln tillvaratogs av bonden,
som skänkte den till kyrkan, där
den förvarades till 1842, då den
försålles på auktion.

På Anna-dagen den 9 December
var det bra att brygga dricka.
Anna med kanna; hette det.

Lå bakades det bröd i stora
partier, håbröd som hängdes på
spett uppe vid taket, limpor, vetebröd
såsom, bullar, levar, pepparkakor, julkassar

M. 9354:39.

ms. m. Det skulle skuras och fejas i
var vrå. Även männen hade fullt upp
att göra. Man tröskade i god tid före
jul av ragen och kornet, vete odlades
inte. Dessa sädeslag tröskades med
sloga. Havren tröskades på ett
hemsjort verk med vandring som
drevs med otar som dragkraft.

Julamälden körades till kvarnen
minst 14 dagar före jul på det att
kvinnfolk skulle medhjupa att
utföra den myckna bakningen
av julbröd. För högg i skogen
ner lummiga granar, riset körades
hem till "gatabackkänn" utanför
ladugården. Granriset som kallades
"tall" hackades sönder i längder

16
LUNDS UNIVERSITET
FOLKMINNESARKIV

M. 9354:40.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV / 7

som inte gärna fingo överstiga
10 cm, och med detta ris strödde
man i djurens båsar och kättar,
L.o.m. gödelsen i gödsktaden skulle
övertäckas med hakat grannris.
Tak och väggar i stall och ladugård
sopades, och när man så hade
"hyddatt te ätt hos jura på pselka-
vis" som man utryckte sig, kom
turen till vagnbadarna där golven
sopades och redskapen plockades
i ordning en smula. Så skulle huggas
julveden vilket just inte var så
synnerligen ansträngande.
Veden hade nämligen på våren
avskapats i 6-kvarterslängder.

och klyvts i klovvar som vant. ej
överslego 10 cm. i grovlek, och i juni
månad inburits i vedboden där
de lågo uppladade. Men hade i
på 1890-talet i mitt hem inga
kakelugnar, ej heller kokspis av järn
så det var bara att med bågsåg
kapa av vedklovarna på mitten,
och sedan med yxan något klyva
dem. Detta arbete kunde småpojkar
gott utföra och redan då min
bro och jag voro i småskole-
åldern (8-10 år) brukade vi göra detta
Någon kväll veckan före jul
stäptes gis av tälj. Korta gis
för gjurkronor och korta gis-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

stakar, långa ljus för stora
ljusstakar, grenljus som vi brukade
kalla "tretaggajus" samt något
långt tjockt ljus som var avsett
att brinna hela julnatten.

Vi hade alltid julgran i mitt hem,
men i mina föräldrars hem förekom
inte någon sådan. De voro födda
1849 så deras barndom inföll på
1850-talet, och vid denna tid
var det inte allmänt bruk i all-
mogehemmen med julgran.

På julaftons morgon tog far
en yxa och gick åt skogen att
hugga julgran. Någon av oss
pojkar följde honom gärna.

vi hade nämligen, då vi blivit så pass stora att vi vågade ass ut i skogen, i god tid pönt "sitt ut" granbuske som vi tyckte var passande till "jula gran".

Det var inte alltid att par godkände vårt val. Julgranen skulle vara "grannä", man hade inte den mer än en gång om året, och därför skulle den vara tät och fin utan brutna kvistar eller andra defekter.

Så sattes julgranen på fot, som bestod av ett enkelt kors av trä. Man bar in den i storstugan och vi barn höjade pynta

M.9354:44

(klä") jultgranen efter bästa fö-
måga. De prydnader som före-
kommo till jultgran i min barn-
dom voro, kedjor och girlanger
stjärnor, hjärtan m. m. av kulört
glanspapper, även förgyllet papper
förekom, små stearinljus i olika
färger. Äpplen m. m. Ljusstakarna
i hemmet av Tenn, mässing, och
rödmetsall (malin) hade förut
putrats så de skeno som solen
i Karlstad. I dessa rättes ljus,
och stakarna placerades på bord,
byråar och i fönstren. Jultgran
och ljus tändes och det dansades
kring jultgranen av hjärtans lust.
Det förekom och att man fick

21

någon liten gäva i julklapp. T.ex. en
"pänn" något klädesplagg eller en 22
lekrak. Varje familjemedlem fick
dessutom en julhöj, som bestod
av en liten ört samt små bröd-
kakor av råg och vete, julhärtar
julbollar, julgubbar m.m. av vete.
Så dappades det i grytan, man åt
kött, fläsk, korv, risgrynsgröt
och mjölk, för lärte julevangeliet
en julpsalm sjöngs och sedan var
det tid att gå till sängs, man
skulle tidigt nästa morgon stiga
upp och gå eller åka till julottan
i Fryele kyrka belägen en $\frac{1}{2}$ mil
från mitt hem. Innan för hade
sig att sova, satte han julguset

M. 9354:46.
i en för detta ändamål konstru-
erad stake av mässingsplåt.

23

I mässingskålen i vars mittpunkt
den korta gjuspipan var fastsläkt
ad fylldes man i lite vatten av
vilken skaren från gjuret släktes.

Gjuret brann sedan hela julnatten.

Senast kl. 4 juldagsmorgonen
var man på färd till kyrkan
om man gick till fötts ty kl. 5
böjades gudstjänsten och man
ville gärna vara med då ps. 5-5-
"Var bekrad sköna morgonstund"
tonade under kyrkans höga valv.
Det var ljus i kyrkan, det såg
man redan på långt håll att det
lyste upp i kyrktornets lanterni.

Tjärblösen vilka man lyst sig med
på fulottefärden genom skogar och gärden 24
kastades i en hög på en åker utanför
kyrkan. Man trädde in i Templet som
strålade i gis från kronor, bäge (som
var klädd med friskt granris) bänknas
gjustakar förfärdigade av meden Engström
i Hyltan (Fryk. s. 2) Ljustkronor, lampetter
och f.ö. allt i kyrkan som var av mässing
eller rödmetsall hade knekten Svensk
under julaftonen putrat så de blänkta
som renaste guld. Framför altar-
bänkan (av artisten och konduktören
vid fria konsternas akademijonas Berg-
gren) som framställde Kristi bönkamp
i Getsemane, hade man ställt en
duk föreställande Kristi födelse.

M. 9354:48.

Duken som skänktes till Fryele kyrka 25
på 1860-talet ^{av kph. Tidander} var målad av en
släkting, till kyrkoherden, en dilettant,
var målad med klara vackra färger,
men ansågs vid kyrkans senaste
restaurering av förstärknings-
sakna konstnärligt utförande,
varför den numera inte kommer
mera till heders vid julottarna.

Med gravitetiska steg och militär-
isk hållning gick den gamle kyrk-
väktaren Jonas Rydstedt gången framåt
och hänger i de båda nummertav-
lorna upp siffror för de psalmer
som skola spelas och sjungas.
Han älskar sin tjänst och kyrka

som han, liksom sin far före honom,
tjänat hela sitt liv. Han bär hög-
tiden till ära patriotiska sällskapets
medalj för långvarig trogen tjänst på
rocks uppslaget. Han är något stolt
åt medaljen, och han vrids sig
något på sidan under det han går,
att meningen i såväl mans- som
kvinnobänkarna, skola kunna se
att han bär medalj. Han är emeller-
tid en hedersgubbe av första klass,
bemöter alla sina sockenbor med
aktning och vördnad, och av dessa
är han också högt aktad och värderad.
Så kommer kyrkoherden. Han mottages
av den djupt bugande Rydstedt, som

Hjälper prästen på med kappan, och så går han att ringa samman.

Örman sista slagen från klockorna föcklingat har Rydstedt hunnit springa ner för de 18 m. långa, och obekväma trapparna, och intagit sin plats vid orgelverkets bälgtrompor så kontorn inte saknar luft (vää) då han vid klockornas sista slag släpper på för fullt verk förspelet till ps. 55. Så förättas kyrkoherden otterång och högmässa.

En av kontorn inövas sängkör sjunger några julkymner.

På 1870-talet hade man i Fryele en präst (Holmberg) som var förgäst i regementsmusik. På ett av Kärbyholms.

torpen fanns en pojke som ämnade
taga värnning vid någon regements-
musikår som trumslagare. Prästen
lät en snickare förfärdiga en stomme
till bartrumma av trä, och så vid-
talades den ovannämnde pojken
att taga sin virvelltrumma som han
hade att öva sin på, till kyrkan
och slå på trummorna under det
kantorn spelade på orgeln.

Efter gudstjänstens slut julottan upp-
togs framme i koret en frivillig kol-
lekt som tillfälls kyrkoväktaren.

Allmän och kvinnor, barn och äldre,
så gott som allmänt gick fram
och offrade en slant till väktaren
i det gamla dopfontsfatet som

M. 9354:52.

29

öfverste klingspor på Käsbykaten
skänkte till kyrkan. För varje slant
som faller i fatet bugas Rydteedt
som står framför fatet, djupt.

Om man efter någon tid frågade
Rydteedt om kollektion (som vanligen
benämndes offer) blifvit riklig, nämnde
han en summa som man förstod
var högre än den verkliga.

Han ville kontänka inte "scheckkå-
nera" sina kära sockenbor med att
de varit sparsamma med offerandet.
Väl utkommen ur kyrkan efter
julsången "schymadä" man sig
hem. Det var gammalt tro att
den som först "vann hem" efter
julsången, den fick först av alla

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKLÄRNINGSARKIV

sin gröda inbärgad påföljande år.
Under juldag och annandag höll
man sig hemma, såvida man
inte gick till kyrkan även annan-
dagen. Men det ansågs vara en
"scheckan" (= opassande) att t.ex. gå till
en grannes stuga under de följande
juldagarna men då dessa voro
gångna börjades julkalasen och
det kunde förekomma att man
hade "julakallas" på en det ena,
än det andra stället tills "tjugonde-
dag knut körde julen ut."